

**LA FABRICACIÓ DE LA FÀBRICA:
TREBALL I POLÍTICA
A LA CATALUNYA COTONERA
(1784-1884)**

Tesi presentada per Albert Garcia Balaña
per a l'obtenció del títol de Doctor en Història
Sota la direcció del Dr. Josep M. Fradera Barceló

Institut Universitari d'Història Jaume Vicens Vives
Universitat Pompeu Fabra (Barcelona)
Setembre de 2001

Fonts i Bibliografia

Fonts Manuscrites consultades

ACA / Arxiu de la Corona d'Aragó (Barcelona)

Fons Tribunal de Comerç (1830-1868)

ACMO / Arxiu Comarcal de Montblanc (Montblanc)

Fons Notarial: L'Espluga de Francolí (1803-1804)

AETSEIB / Arxiu de l'Escola de Tècnics Superiors d'Enginyeria Industrial de Barcelona

Fons Escola Provincial d'Arts i Oficis de Barcelona (1868-1878)

AFTN / Arxiu de Foment del Treball (Nacional) (Barcelona)

Fons Junta de Fàbriques / Comissió de Fàbriques / Institut Industrial de Catalunya

AHCB / Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona (Barcelona)

Fons del Cadastre

Fons Comercial:

Ferrer Germans [societat de filats de cotó / La Masó] (1849-1851)

Font, Felip [comerciant de sedes i altres / Reus] (1770s-1785)

Refart, Jaume [construcció de maquinària / Barcelona] (1797-1800)

Rovira, Josep [fàbrica de filats de cotó / L'Espluga de Francolí] (1794-1804)

Societat de Mútua Protecció de Teixidors de Reus (1854-1874)

Societat de Peons Estampadors de Barcelona (1860-1863)

Vilaregut, Joan [fàbrica de filats i teixits de cotó / Barcelona] (1799-1800)

Fons Fulls Volants

Fons de Gremis

Fons Junta de Comerç

Fons de Manuscrits

Fons Patrimonial:

Ribas [fàbrica de vapor / Barcelona] (1843-1865)

Secció de Gràfics

AHCM / Arxiu Històric Comarcal de Manresa (Manresa)

Fons Família Soler (1814-1818)

Fons Municipal
Fons Notarial: Sallent (1836-1856)

AHCR / Arxiu Històric Comarcal de Reus (Reus)

Fons Caixés / Sunyer (1805-1822)
Fons Municipal

AHCVG / Arxiu Històric Comarcal de Vilanova i la Geltrú (Vilanova i la Geltrú)

Fons Municipal
Fons Moncunill, Parellada i Companyia (Museu Romàntic - Casa Papiol)
Fons Valls i Companyia

AHDB / Arxiu Històric de la Diputació de Barcelona (Barcelona)

Fons Diputació Provincial

AMAB / Arxiu Municipal Administratiu de Barcelona (Barcelona)

Fons del Govern Municipal
Fons de Governació
Fons d'Hisenda
Fons del Registre Civil

AMDLC / Arxiu Municipal del Districte de Les Corts (Barcelona)

Fons Històric

AMDSM / Arxiu Municipal del Districte de Sant Martí (Barcelona)

Fons Històric

AMSa / Arxiu Municipal de Sallent (Sallent)

Fons Municipal

ANC / Arxiu Nacional de Catalunya (Sant Cugat del Vallès)

Fons Castañer [filats, teixits i pintats de cotó / Barcelona] (1803-1814)
Fons "*La España Industrial*" (1849...)
Fons Antoni Feliu / Indústria Llinera (1881-1889)

ASEBAP / Arxiu de la Societat Econòmica Barcelonesa d'Amics del País (Barcelona)

Fons Societat Econòmica Barcelonesa d'Amics del País

BA / Biblioteca Arús (Barcelona)

Fons Personal Arús

BC / Biblioteca de Catalunya (Barcelona)

Fons Erasme de Gònima/Erasme de Janer:
Reial Companyia de Filats de Cotó de Barcelona (1772-1800)
Fàbrica de Filats de Cotó d'Erasme de Gònima (1793-1803)
Fàbrica d'Indianes d'Erasme de Gònima (1785-1821)
Fons Junta de Comerç
Fons de Manuscrits
Agustí Aymar (1860s)

BMB / Biblioteca-Museu Balaguer (Vilanova i la Geltrú)

Fons Víctor Balaguer

CMTA / Casa Museu Torres Amat (Sallent)

Fons Torres Amat

MTEPM / Museu Tèxtil i de l'Estampació de Premià de Mar (Premià de Mar)

Fons Família Muntadas

Fonts Impreses i Bibliografia de Referència (citades)

Aclaración de hechos que varios socios del Ateneo Catalán de la Clase Obrera dirigen a todos sus consocios y compañeros (Barcelona 20 Enero de 1865) (1864), Barcelona, Establecimiento Tipográfico de Jaime Jepús.

ALBAREDA SALVADÓ, Joaquim (1981): *La industrialització a la plana de Vic (1770-1875)*, Vic, Publicacions del Patronat d'Estudis Ausonencs.

ALBAREDA, Pedro Mártir (1849): *La propiedad industrial de los dibujos y muestras es necesario sea establecida para el perfeccionamiento de los tejidos labrados. Memoria por D. ---, fabricante de tejidos de seda, lana y algodón*, Barcelona, Imprenta de Luís Tasso.

ALBERDI, Ramon (1980): *La formación profesional en Barcelona. Política, pensamiento, instituciones (1875-1923)*, Barcelona, Ediciones Don Bosco.

Almanak Mercantil o Guía de Comerciantes para el año de 1802 (1802), Madrid, Imprenta de Vega y Compañía.

ALSINA, Ferran (1892): *Observacions sobre la reglamentació del treball dels noys en tallers y fàbricas. Conferencia donada en la "Lliga de Catalunya" per --- (Vetllada del 27 de febrer de 1892)*, Barcelona, Imprempta "La Renaixensa".

ANDREU SUGRANYES, Jordi (1985): "La dinàmica de la població reusenca durant la crisi de l'antic règim: creixement vegetatiu i immigració. 1787-1820", a *La història i els joves historiadors catalans. Ponències i comunicacions de les Primeres Jornades de Joves Historiadors Catalans (octubre 1984)*, Barcelona, La Magrana / IMHB, ps. 243-246

ANDREU SUGRANYES, Jordi (1986): *Economia i societat a Reus durant la crisi de l'Antic Règim*, Reus, Associació d'Estudis Reusencs.

ANDREU SUGRANYES, Jordi (1986): *Població i vida quotidiana a Reus durant la crisi de l'Antic Règim (1700-1850)*, Reus, Edicions del Centre de Lectura.

ANDREU SUGRANYES, Jordi (1991): "La indústria de la seda a Reus", a VV. AA. (1991): *El món de la seda i Catalunya*, Terrassa, Museu Tèxtil / Diputació de Barcelona, ps. 213-223.

ANDREU SUGRANYES, Jordi (1994): *El Camp de Tarragona i el Priorat durant els segles XVIII i XIX. Les bases demogràfiques, agràries i comercials de l'expansió setcentista*, Tesi Doctoral, Universitat Autònoma de Barcelona (Departament d'Història Moderna i Contemporània).

ANGUERA, Pere (1982): "Notes per a la història agrària de Reus en el segle XIX", *Quaderns d'Història Tarraconense*, III (1982), ps. 125-141.

ANGUERA, Pere (1982): *Economia i societat al Baix Camp a mitjan segle XIX*, Tarragona, Col·legi d'Aparelladors i Arquitectes Tècnics de Tarragona.

ANGUERA, Pere (1985): *Informes sobre l'economia reusenca del segle XIX*, Reus, Cambra Oficial de Comerç i Indústria.

ANGUERA, Pere (1995): *Déu, rei i fam. El primer carlisme a Catalunya*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

ARAU y SANPONS, Francisco (1855): *El maquinista práctico. Obra útil a la construcción de máquinas*, Barcelona, L. Tasso.

ARAU y SANPONS, Francisco (1855): *Tratado completo de la hilatura del algodón*, Barcelona, L. Tasso.

ARAU, Francisco (1847): *Tratado elemental de la filatura del algodón por Oger, director de filatura. Traducido libremente del francés y aumentado con láminas y un compendio de dibujo lineal por D. -----, profesor de maquinaria*, Barcelona, Imprenta de Ignacio Estivill.

ARDÉVOL, Jaime (1820): *Ensayo sobre la topografía y estadística de la Villa de Reus en 1820*, Madrid.

ARNAVAT, Albert (1992): *Moviments socials a Reus, 1808-1874. Dels motins populars al sindicalisme obrer*, Reus, Associació d'Estudis Reusencs.

ARTAL, Francesc (1991): *Pensament econòmic català, 1840-1898: del proteccionisme al regionalisme econòmic*, Tesi Doctoral, Universitat de Barcelona.

AYALA, Braulio L. (1987): "Condiciones de trabajo en las fábricas de indianas de Barcelona durante el último tercio del siglo XVIII", *Manuscritos. Revista d'Història Moderna*, 6 (1987), ps. 121-133.

BADOSA COLL, Elisa (1984): "La indústria rural a Catalunya a finals del segle XVIII", a *Primer Congrés d'Història Moderna de Catalunya* (1984), Barcelona, Universitat de Barcelona, vol. I, ps. 345-349.

BALAGUER, Víctor (1860): *Prim. Vida militar y política de este General*, Barcelona, I. López Bernagosi.

BALMES, Jaume (1998): *Escrips sobre Catalunya*, Barcelona / Vic, IUHJV / Eumo Editorial.

BARNOSELL JORDÀ, Genís (1996): *Industrialització, revolució liberal i classes populars a la Catalunya de la primera meitat del segle XIX. Les societats d'ofici*, Tesi Doctoral, Institut Universitari d'Història Jaume Vicens i Vives / Universitat Pompeu Fabra (Barcelona).

BARNOSELL, Genís (1999): *Orígens del sindicalisme català*, Vic, Eumo Editorial.

BARNOSELL, Genís; CAMPS, Enriqueta; GARCIA BALAÑÀ, Albert; MUÑOZ, Luisa; ROSÉS, Joan R. (1994): "Ocupación, productividad y salarios (1850-1913): una reflexión para el caso catalán", a *VII Simposio de Historia Económica. Cambio tecnológico y desarrollo económico (Bellaterra, 15-16 Diciembre de 1994)*, Bellaterra, Història i Institucions Econòmiques/Universitat Autònoma de Barcelona.

BENAÛL BERENGUER, Josep Maria (1991): "La llana", a Jordi NADAL OLLER (dir.) (1991): *Història econòmica de la Catalunya contemporània. Vol. 3: S. XIX. Indústria, transports i finances*, Barcelona, Enciclopèdia Catalana, ps. 87-158.

BENAVENT DE BARBERÀ, Pere (1966): *Macià Vila Mateu. Esbós biogràfic d'un pròcer industrial progressista del Reus de mitjan segle XIX*, Reus, Asociación de Estudios Reusenses.

BENET CLARÀ, Albert (1988): "La industrialització d'un poble de la Catalunya central: Sallent (1750-1808)", *Pedralbes*, 8/I (1988), ps. 339-347 [Actes del Segon Congrés d'Història Moderna de Catalunya].

BENET CLARÀ, Albert (1988): "Sallent", a Llorenç FERRER ALÒS (coord.) (1988): *Història del Bages*, Manresa, Parcir Edicions, vol. II, ps. 221-283.

BENET, Josep i Casimir MARTÍ (1976): *Barcelona a mitjan segle XIX. El moviment obrer durant el Bienni Progressista (1854-1856)*, Barcelona, Curial, 2 volums.

BERG, Maxine (1987): "Women's work, mechanisation and the early phases of industrialisation in England", a Patrick JOYCE (ed.) (1987): *The historical meanings of work*, Cambridge, Cambridge University Press, ps. 64-98 i 272-278.

BERG, Maxine (1987): *La era de las manufacturas, 1700-1820. Una nueva historia de la Revolución industrial británica*, Barcelona, Crítica [edició original en anglès (1985): Londres, Fontana Press].

BERG, Maxine, Pat HUDSON i Michael SONENSCHER (1983): "Manufacture in town and country before de factory", a Maxine BERG, Pat HUDSON i Michael SONENSCHER (eds.) (1983): *Manufacture in town and country before the factory*, Cambridge, Cambridge University Press, ps. 1-32.

BEZUCHA, Robert J. (1974): *The Lyon Uprising of 1834. Social and Political Conflict in the Early July Monarchy*, Cambridge (Massachusetts), Harvard University Press.

BIAGINI, Eugenio F. (1992): *Liberty, Retrenchment and Reform. Popular Liberalism in the Age of Gladstone, 1860-1880*, Cambridge, Cambridge University Press.

BIAGINI, Eugenio F. i Alastair J. REID (eds.) (1991): *Currents of Radicalism. Popular Radicalism, Organized Labour and Party Politics in Britain, 1850-1914*, Cambridge, Cambridge University Press.

BIERNACKI, Richard (1995): *The Fabrication of Labor. Germany and Britain, 1640-1914*, Berkeley / Los Angeles, University of California Press.

BLANCO VALDÉS, Roberto L. (1994): *El valor de la Constitución. Separación de poderes, supremacía de la ley y control de constitucionalidad en los orígenes del Estado liberal*, Madrid, Alianza Editorial.

BLEWETT, Mary H. (1991): "Manhood and the Market: The Politics of Gender and Class among the Textile Workers of Fall River, Massachusetts, 1870-1880", a Ava BARON (ed.) (1991): *Work Engendered. Toward a New History of American Labor*, Ithaca, Cornell University Press, ps. 92-113.

BOFARULL y BROCÁ, Andrés de (1866): *Anales históricos de Reus, desde su fundación hasta nuestros días*, Reus, Imp. de la V. e Hijo de Sabater.

BOFILL COROMINES, Montserrat (1991): *Can Vilumara: una fàbrica de teixits de seda de L'Hospitalet* [treball inèdit dipositat a l'Arxiu Històric de L'Hospitalet de Llobregat].

BOFILL COROMINES, Montserrat (1995): "Can Vilumara, una fàbrica de teixits de seda de L'Hospitalet", a Àngel CALVO (ed.) (1995): *El pas de la societat agrària a industrial al Baix Llobregat. Agricultura intensiva i industrialització*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat / Centre d'Estudis Comarcals del Baix Llobregat, ps. 461-500.

BONA, Félix de (s. d.): *La huelga*, Madrid, La España Editorial.

BOVÉ i PIQUÉ, Emili [1897]/(1989): "Topografía médica de Sallent", *L'Esparver* (Sallent), 83 (1989) [1a. edició original: Barcelona (1897)].

BRIGGS, Asa (1989): "Manningham Mills, Bradford", *History Today*, 39 (Octubre 1989), ps. 62-63.

BRITISH ASSOCIATION FOR THE ADVANCEMENT OF SCIENCE (1888): *Manchester Meeting, 1887. On the Regulation of Wages by Means of Lists in the Cotton Industry. Spinning*, Manchester / Londres, John Heywood.

BROWN, Kenneth D. (1993): "Explaining the Liberal working man (Essay in Review)", *Labour History Review*, 58/1 (1993), ps. 56-58.

BURAWOY, Michael (1985): *The Politics of Production. Factory Regimes Under Capitalism and Socialism*, Londres, Verso.

BURNETTE, Joyce (1998): "Exclusion and the market: the causes of occupational segregation in Industrial Revolution Britain", a Clara-Eugenia NÚÑEZ (ed.) (1998): *Recent Doctoral Research in Economic History. D-Sessions: Proceedings Twelfth International Economic History Congress*, Madrid, Universidad Nacional de Educación a Distancia / Fundación Fomento de la Historia Económica, ps. 97-109.

CABANA, Francesc (1994): *Fàbriques i empresaris. Els protagonistes de la revolució industrial a Catalunya. Vol 3: Llana, seda, gènere de punt, lli, jute i acabats*, Barcelona, Enciclopèdia Catalana.

CAMERON, Ardis (1993): *Radicals of the Worst Sort. Laboring Women in Lawrence, Massachusetts, 1860-1912*, Urbana / Chicago, University of Illinois Press.

CAMPS CURA, Enriqueta (1990): *Migraciones internas y formación del mercado de trabajo en la Cataluña industrial en el siglo XIX*, Tesi Doctoral, Institut Universitari Europeu (Florència).

CAMPS CURA, Enriqueta (1995): *La formación del mercado de trabajo industrial en la Cataluña del siglo XIX*, Madrid, Ministerio de Trabajo y Seguridad Social.

CAMPS CURA, Enriqueta (1996): "Women textile workers: married or single. Women's work during the demographic transition" [versió pendent de publicació].

CAMPS GIRÓ, Joan (1978): *La Guerra dels Matiners i el catalanisme polític (1846-1849)*, Barcelona, Curial Edicions Catalanes.

CARBONELL ESTELLER, Montserrat (1997): *Sobreviure a Barcelona. Dones, pobresa i assistència al segle XVIII*, Vic, Eumo Editorial.

CARNER BORRÀS, Antoni (1976): *Les tropes suïsses a Catalunya durant la guerra "de la Independència"*, Barcelona, Rafael Dalmau editor.

CASTERÁS, Ramón (1985): *Actitudes de los sectores catalanes en la coyuntura de los años 1880*, Barcelona, Anthropos.

CASTILLO, Santiago (1984): "El reformismo en la Restauración: del Congreso sociológico de Valencia a la Comisión de Reformas Sociales", *Estudios de Historia Social*, 30 (1984), ps. 21-78.

CATLING, Harold (1970): *The Spinning Mule*, Newton Abbot, David & Charles Publishers.

CERDÁ, Ildefonso (1867): "Monografía estadística de la clase obrera de Barcelona en 1856", a Ildefonso CERDÁ (1867): *Teoría general de la urbanización, y aplicación de sus principios y doctrinas a la reforma y ensanche de Barcelona*, Madrid, Imprenta Española, vol. II (*La urbanización considerada como un hecho concreto. Estadística urbana de Barcelona*), ps. 555-674.

CLAEYS, Gregory (1989): *Citizens and saints. Politics and anti-politics in early British socialism*, Cambridge, Cambridge University Press.

CLARK, Gregory (1987): "Why Isn't the Whole World Developed? Lessons from the Cotton Mills", *The Journal of Economic History*, 47/1 (1987), ps. 141-173.

COHEN, Isaac (1985): "American Management and British Labor: Lancashire Immigrant Spinners in Industrial New England", *Comparative Studies in Society and History*, 27/4 (1985), ps. 608-650.

COHEN, Isaac (1985): "Workers' Control in the Cotton Industry: a Comparative Study of British and American Mule Spinning", *Labor History*, 26/1 (1985), ps. 53-85.

COHEN, Isaac (1990): *American Management and British Labor. A Comparative Study of Cotton Spinning Industry*, Westport (NY), Greenwood Press.

Colonia Güell y fábrica de panas y veludillos de Güell y Cía. S. en C. Breve reseña histórica escrita con motivo de la visita hecha a dicha colonia por los señores congresistas de la Semana Social (Barcelona. Diciembre 1910) (1910), Barcelona, Imp. Henrich y Ca.

COLUMBRÍ, Alberto (1864): *Memorias de un presidiario político (1857)*, Barcelona, Librería Española de I. López editor.

COLL, Sebastián i Marta GUIJARRO (1998): *Estadística aplicada a la historia y a las ciencias sociales*, Madrid, Ediciones Pirámide.

COLLINS, Brenda (1982): "Proto-industrialization and pre-famine emigration", *Social History*, 7 (1982), ps. 127-140.

CONGOST, Rosa (1990): *Els propietaris i els altres. La regió de Girona 1768-1862*, Vic, Eumo Editorial.

Contestación del Centro Industrial de Cataluña al Cuestionario formulado por la Comisión de Reformas Sociales y dirigida a la Ilustre Comisión Provincial de Barcelona designada al objeto para recibir los informes y sobre ellos dictaminar (1884), Barcelona, Establecimiento Tipográfico de José Miret.

Copia del Edicto y Ordenanzas publicadas en esta Ciudad, que han sido aprobadas por su Magestad y Señores del Real y Supremo Consejo de Castilla, al Gremio y Cofradía de Tejedores de Velos de la presente Ciudad de Barcelona, para su buen régimen y gobierno (1825), Barcelona, Imprenta de la Viuda Pla.

COSTA OLLER, Francesc (1985): *Mataró liberal, 1820-1856*, Mataró / Barcelona, Caixa d'Estalvis Laietana/Rafael Dalmau Editor.

COSTA OLLER, Francesc (1993): *Mataró al segle XIX. El treball i el capital fent la ciutat*, Barcelona, Rafael Dalmau Editor.

COTTEREAU, Alain (1997): "The fate of collective manufactures in the industrial world: the silk industries of Lyons and London, 1800-1850", a Charles F. SABEL i Jonathan ZEITLIN (eds.) (1997): *World of Possibilities. Flexibility and Mass Production in Western Industrialization*, Cambridge / París, Cambridge University Press / Editions de la Maison des Sciences de l'Homme, ps. 75-152.

CUTRINA SORINAS, Gonçal (1986): *Les arts tèxtils a Ripoll i a la comarca*, Ripoll, Patronat "Francesc Eiximenis" (Diputació de Girona).

DELGADO RIBAS, Josep Maria (1990): "De la filatura manual a la mecànica. Un capítol del desenvolupament de la indústria cotonera a Catalunya (1749-1814)", *Recerques*, 23 (1990), ps. 161-179.

Diario de Barcelona (Barcelona) (1844 i 1854)

Diario de sesiones de las Cortes Constituyentes de la República Española (1873-1874), Madrid, 4 volums i índex.

DÍEZ, Fernando (1996): "La crisis gremial y la organización de la producción y del trabajo en la sedería valenciana (Finales del siglo XVIII y principios del siglo XIX)", a Victoria LÓPEZ i José A. NIETO (eds.) (1996): *El trabajo en la encrucijada. Artesanos urbanos en la Europa de la Edad Moderna*, Madrid, Los Libros de la Catarata, ps. 134-152.

DOREL-FERRÉ, Gràcia (1992): *Les colònies industrials a Catalunya. El cas de la Colònia Sedó*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

DUARTE, Àngel (1989): "Mayordomos y contra maestres. Jerarquía fabril en la industria algodonera catalana, 1879-1890", *Historia Social*, 4 (1989), ps. 3-20.

DUBLIN, Thomas (1979): *Women at Work. The Transformation of Work and Community in Lowell, Massachusetts, 1826-1860*, Nova York, Columbia University Press.

DUBLIN, Thomas (1994): *Transforming Women's Work. New England Lives in the Industrial Revolution*, Ithaca, Cornell University Press.

DUBLIN, Thomas (ed.) (1993): *Farm to Factory: Women's Letters, 1830-1860*, Nova York, Columbia University Press.

DURAN y BAS, Manuel (1862): "La Economía y las Cajas de Ahorros", a *El Libro del Obrero, escrito espresamente para los individuos de las sociedades corales de Euterpe, en la Gran Festival de 1862*, Barcelona, Establecimiento Tipográfico de Narciso Ramírez, ps. 121-151.

El Barcelonés (Barcelona) (1848-1849)

El Bien Público (Barcelona) (1849)

El Constitucional (Barcelona) (1840, 1842, 1843 i 1854)

El Eco del Centro de Lectura (Reus) (1882)

El Fomento de la Producción Nacional (Barcelona) (1874)

El Obrero (Barcelona) (1864-1865)

El Porvenir de la Industria (Barcelona) (1877)

El Principat de Catalunya al "Diccionario Geográfico-Estadístico-Histórico de España" de Pascual Madoz (1985), Barcelona, Curial Edicions Catalanes, 2 volums.

El Republicano (Barcelona) (1842)

El Telégrafo (Barcelona) (1869-1870)

ENDREI, Walter (1968): *L'évolution des techniques du filage et du tissage du Moyen Age à la révolution industrielle*, París, Mouton & Co.

ENDREI, Walter i Rachel P. MAINES (1995): "On Two-Handed Spinning", a Daryl M. HAFTER (ed.) (1995): *European Women and Preindustrial Craft*, Bloomington/Indianapolis, Indiana University Press, ps. 31-41.

ENGLANDER, Ernest J. (1987): "The Inside Contract System of Production and Organization: A Neglected Aspect of the History of the Firm", *Labor History*, 28/4 (1987), ps. 429-446.

ESCRIBANO y PÉREZ, Luís (1869): *Reseña sobre la fabricación de los tejidos, por D. ---, empleado pericial de aduanas*, València, Imprenta de Juan Guix.

Exposición que los fabricantes de sederías de las ciudades de Barcelona y Manresa y de la villa de Reus han elevado a las Cortes, en manifestación de los perjuicios que ocasiona la actual paralización que experimentan sus artefactos, causas que la motivan, y remedios que imperiosamente reclama (1842), Barcelona, Imprenta de los Herederos de la V. Pla.

FERRER ALÒS, Llorenç (1985): "Josep Pons i Enrich, industrial manresà i fundador de la Colònia Pons, de Puig-reig", *Dovella*, 15 (1985), ps. 31-34.

FERRER ALÒS, Llorenç (1987): *Pagesos, rabassaires i industrials a la Catalunya central (segles XVIII-XIX)*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

FERRER ALÒS, Llorenç (1991): "La indústria de la seda a Manresa", a VV. AA. (1991): *El món de la seda i Catalunya*, Terrassa, Museu Tèxtil / Diputació de Barcelona, ps. 199-211.

FERRER ALÒS, Llorenç (1994): "Notas sobre la familia y el trabajo de la mujer en la Catalunya central (siglos XVIII-XX)", *Boletín de la Asociación de Demografía Histórica*, XII 2/3 (1994), ps. 199-232.

FERRER ALÒS, Llorenç (1995): "Estructures agràries catalanes: observacions sobre la seva diversitat en el segle XVIII", a *El món rural català a l'època de la Revolució Liberal. Ponències* (1995), Lleida, Universitat de Lleida / UNED Cervera, vol. I, ps. 13-51.

FERRER ALÒS, Llorenç (1999): "Les primeres fàbriques i els primers fabricants a la Catalunya central", a Albert CARRERAS, Pere PASCUAL, David REHER i Carles SUDRIÀ (eds.) (1999): *Doctor Jordi Nadal. La industrialització i el desenvolupament econòmic d'Espanya / La industrialización y el desarrollo económico de España*, Barcelona, Publicacions Universitat de Barcelona, vol. II, ps. 1.038-1.056.

FERRER ALÒS, Llorenç; Jordi PIÑERO i Rosa SERRA (1997): *El Llobregat, nervi de Catalunya*, Manresa / Berga, Angle Editorial / Centre d'Estudis del Bages / Àmbit de Recerques del Berguedà.

FERRER y VALLS, Gerónimo (1846): *Cartas históricas, filosóficas, estadísticas, agrícolas, industriales y mercantiles*, Barcelona, José Torner.

FERRER y VIDAL, José (1874): *Conferencias sobre el arte de hilar y tejer en general y especialmente sobre el de hilar y tejer el algodón, hechas en el Ateneo Barcelonés por D. -----*, Barcelona, Establecimiento Tipográfico de Leopoldo Doménech.

FIGUEROLA, Laureà [1849]/(1993): *Estadística de Barcelona en 1849*, Barcelona, Editorial Alta Fulla (Estudi preliminar i índexs d'Antón Costas) [1a edició (1849): Barcelona, Imprenta y Librería Politécnica de Tomás Gorchs].

FITTON, R. S. (1989): *The Arkwrights, Spinners of Fortune*, Manchester, Manchester University Press.

FONER, Philip S. (ed.) (1977): *The Factory Girls. A Collection of Writings on Life and Struggles in the New England Factories of the 1840s by the Factory Girls Themselves*, Urbana / Chicago, University of Illinois Press.

FONTANA, Josep (1974): "Comercio colonial e industrialización: una reflexión sobre los orígenes de la industria moderna en Cataluña", a Jordi NADAL OLLER i Gabriel TORTELLA (eds.) (1974): *Agricultura, comercio colonial y crecimiento económico en la España contemporánea*, Barcelona, Ariel, ps. 358-365.

FONTANA, Josep (1983): "Nacimiento del proletariado industrial y primeras etapas del movimiento obrero", a Josep FONTANA (1983): *Cambio económico y actitudes políticas en la España del siglo XIX*, Barcelona, Ariel, ps. 55-95 [1a. edició (1973): Barcelona, Ariel].

FONTANA, Josep (1988): *La fi de l'Antic Règim i la industrialització (1787-1868)*, vol. V de Pierre VILAR (dir.): *Història de Catalunya*, Barcelona, Edicions 62.

FORT PRATS, Jaime (1924-1930): *Anales de Reus desde 1860 a nuestros días*, Reus, 6 volums.

FOSTER, John (1974): *Class Struggle and Industrial Revolution. Early Industrial Capitalism in three English Towns*, Londres, Weidenfeld and Nicolson.

FOWLER, Alan i Terry WYKE (eds.) (1987): *The Barefoot Aristocrats. A History of the Amalgamated Association of Operative Cotton Spinners*, Littleborough, George Kelsall.

FRADERA, Josep M. (1987): *Indústria i mercat. Les bases comercials de la indústria catalana moderna (1814-1845)*, Barcelona, Crítica.

FRADERA, Josep M. (1992): *Cultura nacional en una societat dividida. Patriotisme i cultura a Catalunya (1838-1868)*, Barcelona, Curial.

FRADERA, Josep M. (1996): *Jaume Balmes. Els fonaments racionals d'una política catòlica*, Vic, Eumo Editorial.

FRADERA, Josep M. (2000): "Juan Prim y Prats (1814-1870). Prim conspirador o la pedagogia del sable", a Isabel BURDIEL i Manuel PÉREZ LEDESMA (coord.) (2000): *Liberales, agitadores y conspiradores. Biografías heterodoxas del siglo XIX*, Madrid, Espasa Calpe.

GARCIA BALANÀ, Albert (1994): "Política burgesa i identitats conservadores", a Pere GABRIEL (dir.) (1994): *Història de la cultura catalana. Volum V: Naturalisme, positivisme i catalanisme (1860-1890)*, Barcelona, Edicions 62, ps. 165-196.

GARCIA BALANÀ, Albert (1995): "Tradició liberal i política colonial a Catalunya. Mig segle de temptatives i limitacions, 1822-1872", a Josep M. FRADERA (ed.) (1995): *Catalunya i Ultramar. Poder i negoci a les colònies espanyoles (1750-1914)*, Barcelona, Consorci de les Drassanes de Barcelona / Àmbit Serveis Editorials, ps. 77-106.

GARCIA BALANÀ, Albert (1996): "Ordre industrial i transformació cultural a la Catalunya de mitjan segle XIX: a propòsit de Josep Anselm Clavé i l'associacionisme coral", *Recerques*, 33 (1996), ps. 103-134.

GARCIA BALANÀ, Albert (2000): "Els altres "Misteris" de Vilanova: treball i política a la primera industrialització vilanovina (1851-1871)", a *Ultramar. Política de Víctor Balaguer i progrés per a Vilanova i la Geltrú* (2000), Vilanova i la Geltrú, Biblioteca Museu Víctor Balaguer, ps. 103-155.

GARCIA BALANÀ, Albert (2001): "Patria, plebe y política: la Guerra de Àfrica en Catalunya (1859-1860)" [en premsa: Barcelona, Ediciones Bellaterra].

GARCIA ESPUCHE, Albert i Manuel GUÀRDIA BASSOLS (1986): *Espai i societat a la Barcelona pre-industrial*, Barcelona, Edicions de la Magrana / Institut Municipal d'Història.

GARCIA ROVIRA, Anna M. (1989): *La revolució liberal a Espanya i les classes populars (1832-1835)*, Vic, Eumo Editorial.

GARRABOU, Ramon (1982): *Enginyers industrials, modernització econòmica i burgesia a Catalunya (1850-inicis del segle XX)*, Barcelona, L'Avenç.

GIMÉNEZ y GUITED, Francisco (1862): *Guía Fabril e Industrial de España*, Madrid / Barcelona, Librería Española / Librería del Plus Ultra.

GORRIA y ROYÁN, Hermenegildo (1913): "Notas sobre las industrias de la seda en España", *Memorias de la Real Academia de Ciencias y Artes de Barcelona*, vol. X/21 (1913), ps. 385-456.

GRABULEDA TEIXIDOR, Carles (1995): *Treballadors, assistència i salut pública a l'entorn industrial de Barcelona. El cas de Sant Martí de Provençals, 1850-1900*, Treball d'investigació de doctorat inèdit, Institut Universitari d'Història Jaume Vicens i Vives / Universitat Pompeu Fabra (Barcelona).

GRAELL, Guillermo [1911]: *Historia del Fomento del Trabajo Nacional*, Barcelona, Imprenta de la Viuda de Luís Tasso.

GRAU PUJOL, Josep M. T. (1989): *La indústria tradicional de Montblanc i la Conca en el segle XVIII*, Montblanc, edició a càrrec de l'autor.

GRAU, Ramon i Marina LÓPEZ (1974): "Empresari i capitalista a la manufactura catalana del segle XVIII. Introducció a l'estudi de les fàbriques d'indianes", *Recerques*, 4 (1974), ps. 19-57.

GRAY, Robert (1981): *The Aristocracy of Labour in Nineteenth-century Britain, c. 1850-1914*, Londres, MacMillan Press.

GRAY, Robert (1994): "Class, politics and historical "revisionism" (Review article)", *Social History*, 19/2 (1994), ps. 209-220.

GRAY, Robert (1996): *The factory question and industrial England, 1830-1860*, Cambridge, Cambridge University Press.

GUAL VILÀ, Valentí (19??): *La família moderna a la Conca de Barberà*, Tarragona, Institut d'Estudis Tarraconenses Ramon Berenguer IV / Diputació de Tarragona.

Guía de Forasteros en Barcelona... Fábricas de hilados, torcidos y tejidos de algodón, estambre, pintados y blanqueos de las ciudades, villas y pueblos de las cuatro Provincias de Cataluña (1842), Barcelona, Imprenta y Librería de D. Manuel Saurí ["Segunda Parte" de *Guía de Forasteros en Barcelona, judicial, gubernativa, administrativa...* (1842), ps. 69-112].

Guía de forasteros en Barcelona, judicial, gubernativa, administrativa, comercial, artística y fabril. Dividida en dos partes. La primera comprende todo lo concerniente a la ciudad, su división, calles, plazas... La segunda comprende todas las profesiones, artes y oficios de Barcelona, con espresión de los nombres y calles donde tienen sus establecimientos; fábricas de hilados, tejidos y estampados de algodón de todas las ciudades, villas y pueblos de las cuatro provincias de Cataluña. Arreglada y coordinada por D. M. S. y D. J. M. (1842), Barcelona, Imprenta y Librería de D. Manuel Saurí.

GULLICKSON, Gay L. (1986): *Spinners and weavers of Auffy. Rural industry and the sexual division of labor in a French village, 1750-1850*, Cambridge, Cambridge University Press.

GULLICKSON, Gay L. (1995): "Amor y poder en la familia protoindustrial", a Maxine BERG (ed.) (1995): *Mercados y manufacturas en Europa*, Barcelona, Crítica, ps. 184-209 [edició original en anglès (1991): Londres, Routledge].

GUTIÉRREZ MEDINA, Maria Lluïsa (1997): *La España Industrial 1847-1853. Un model d'innovació tecnològica*, Barcelona, Associació i Col·legi d'Enginyers Industrials de Catalunya.

GUTIÉRREZ, Manuel María (1834): *Comercio libre o funesta teoría de la libertad económica absoluta*, Madrid, Imprenta de Don Marcelino Calero y Portocarrero.

HAREVEN, Tamara K. (1982): *Family time and industrial time. The relations between the family and work in a New England industrial community*, Cambridge, Cambridge University Press.

HILLS, Richard (1993): "From Cocoon to Cloth: the Technology of Silk Production", a ISTITUTO INTERNAZIONALE DI STORIA ECONOMICA "F. DATINI"/PRATO (1993): *La Seta in Europa. Sec. XIII-XX. Atti della "Ventiquattresima Settimana di Studi" (4-9 maggio 1992)*, Prato, Le Monnier, ps. 59-90.

HIRSCHMAN, Albert O. (1970): *Exit, Voice, and Loyalty. Responses to Decline in Firms, Organizations, and States*, Cambridge (Massachusetts), Harvard University Press.

HIRSCHMAN, Albert O. (1994): "Salida, voz y el destino de la RDA. Un ensayo de historia conceptual", *Claves de Razón Práctica*, 39 (1994), ps. 66-80.

HOBBSAWM, Eric J. (1979): "La aristocracia obrera en la Gran Bretaña del siglo XIX", a Eric J. HOBBSAWM (1979): *Trabajadores. Estudios de historia de la clase obrera*, Barcelona, Crítica, ps. 269-316 [edició original en anglès (1964): Londres, Weidenfeld and Nicolson].

HOBBSAWM, Eric J. (1987): "Reconsideración de la aristocracia obrera", a Eric J. HOBBSAWM (1987): *El mundo del trabajo. Estudios históricos sobre la formación y evolución de la clase obrera*, Barcelona, Crítica, ps. 264-298 [edició original en anglès (1984): Londres, Weidenfeld and Nicolson].

HOUSTON, Rab A. i Keith D. M. SNELL (1984): "Proto-industrialization? Cottage industry, social change and industrial revolution", *Historical Journal*, 27 (1984), ps. 473-492.

HUBERMAN, Michael (1986): "Invisible Handshakes in Lancashire: Cotton Spinning in the First Half of the Nineteenth Century", *The Journal of Economic History*, 46/4 (1986), ps. 987-998.

HUBERMAN, Michael (1987): "The Economic Origins of Paternalism: Lancashire Cotton Spinning in the First Half of the Nineteenth Century", *Social History*, 12/2 (1987), ps. 177-192.

HUBERMAN, Michael (1991): "American Management and British Labor: A Comparative Study of Cotton Spinning Industry. By Isaac Cohen..." [ressenya], *The Journal of Economic History*, 51/2 (1991), ps. 531-532.

HUBERMAN, Michael (1996): *Escape from the market. Negotiating work in Lancashire*, Cambridge, Cambridge University Press.

HUDSON, Pat i W. R. LEE (1990): "Women's work and the family economy in historical perspective", a Pat HUDSON i W. R. LEE (eds.) (1990): *Women's work and the family economy in historical perspective*, Manchester, Manchester University Press, ps. 2-47.

IGLÉSIES FORT, Josep (1969): *El cens del comte de Floridablanca. 1787. (Part de Catalunya)*, Barcelona, Fundació Salvador Vives Casajuana, 2 volums.

Indicaciones de la Junta de Fábricas de Cataluña sobre la cuestión industrial (1847), Barcelona, Imprenta Hispánica.

Información sobre el derecho diferencial de bandera y sobre los de aduanas exigibles a los hierros, el carbón de piedra y los algodones, presentada al Gobierno de Su Majestad por la comisión nombrada al efecto en Real Decreto de 10 de Noviembre de 1865. Tomo IV: Algodones (1867), Madrid, Imprenta Nacional.

ISZAEVICH, Abraham (1982): "Parentiu i organització social a Barberà de la Conca", *Aplec de Treballs del Centre d'Estudis de la Conca de Barberà (Montblanc)*, 4 (1982), ps. 5-3.

IZARD, Miquel (1973): *Industrialización y obrerismo. Las Tres Clases de Vapor, 1869-1913*, Barcelona, Ariel.

IZARD, Miquel (1978): "Entre la impotencia y la esperanza: la Unión Manufacturera (7-V-1872 a 4-VIII-1873)", *Estudios de Historia Social*, 4 (1978), ps. 29-105.

IZARD, Miquel (1979): *Manufactureros, industriales y revolucionarios*, Barcelona, Editorial Crítica.

JANUÉ MIRET, Marició (1992): *La Junta Revolucionària de Barcelona de l'any 1868*, Vic, Eumo Editorial / Institut Universitari d'Història Jaume Vicens i Vives.

JEREMY, David J. (1981): *Transatlantic Industrial Revolution: The Diffusion of Textile Technologies Between Britain and America, 1790-1830s*, Cambridge (Ma.), MIT Press.

JONAS, Raymond A. (1991): "Peasants, Population, and Industry in France", *Journal of Interdisciplinary History*, 22/2 (1991), ps. 177-200.

JONES, Gareth Stedman (1989): "Lucha de clases y Revolución industrial" [edició original en anglès (1975): *New Left Review*, 90 (1975)], a Gareth Stedman JONES (1989): *Lenguajes de clase. Estudios sobre la historia de la clase obrera inglesa*, Madrid, Siglo XXI, ps. 24-71 [edició original en anglès (1983): Cambridge, Cambridge University Press].

JONES, S. R. H. (1987): "Technology, transaction costs, and the transition to factory production in the British silk industry, 1700-1870", *Journal of Economic History*, 47/1 (1987), ps. 71-96.

JOYCE, Patrick (1982): *Work, society and politics. The culture of the factory in later Victorian England*, Londres, Methuen & Co. [1a. edició (1980): Brighton, The Harvester Press].

JOYCE, Patrick (1991): *Visions of the people. Industrial England and the question of class, 1848-1914*, Cambridge, Cambridge University Press.

JOYCE, Patrick (1993): "The imaginary discontents of social history: a note of response to Mayfield and Thorne, and Lawrence and Taylor", *Social History*, 18/1 (1993), ps. 81-85.

JOYCE, Patrick (1995): "The end of social history?", *Social History*, 20/1 (1995), ps. 73-91.

KIRK, Neville (1985): *The Growth of Working Class Reformism in Mid-Victorian England*, Urbana / Chicago, University of Illinois Press.

KIRK, Neville (1992): "En defensa de la clase. Crítica a algunas aportaciones revisionistas sobre la clase obrera inglesa en el siglo XIX", *Historia Social*, 12 (1992), ps. 59-100 [edició original en anglès (1987): *International Review of Social History*, XXXII].

KIRK, Neville (1994a): *Labour and Society in Britain and the USA. Vol. 1: Capitalism, Custom and Protest, 1780-1850 / Vol. 2: Challenge and Accomodation, 1850-1939*, Aldershot, Scolar Press.

KODITSCHKEK, Theodore (1990): *Class formation and urban-industrial society. Bradford, 1750-1850*, Cambridge, Cambridge University Press.

KRIEDTE, Peter, Hans MEDICK i Jürgen SCHLUMBOHM (1986): *Industrialización antes de la industrialización*, Barcelona, Crítica [edició original en alemany (1977): Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht].

La Alianza de los Pueblos (Barcelona) (1869)

La Antorcha del Trabajo (Reus) (1869)

La Federación (Barcelona) (1870-1871)

La Federación. Actas del Congreso Obrero (Barcelona) (1870)

La Industria (Barcelona) (1862)

La Razón (Barcelona) (1869)

La Revista Social (Gràcia) (1874)

La Trenta-sisena (1997), Sallent, Trenta-sisena / Diputació de Barcelona.

La Verdad (Barcelona) (1844)

LANDES, David S. (1969): *The Unbound Prometheus. Technological Change and Industrial Development in Western Europe from 1750 to the Present*, Cambridge, Cambridge University Press.

LANDES, David S. (1987): "A che servono davvero i padroni?", a David S. LANDES (ed.) (1987): *A che servono i padroni? Le alternative storiche dell' industrializzazione*, Torino, Bollati Boringhieri, ps. 80-121 [edició original en anglès (1986): *The Journal of Economic History*, 46/3 (1986), ps. 585-623].

LANDES, David S. (ed.) (1987): *A che servono i padroni? Le alternative storiche dell' industrializzazione*, Torino, Bollati Boringhieri.

LAURIE, Bruce (1989): *Artisans into Workers. Labor in Nineteenth-Century America*, Nova York, Hill and Wang.

LAWRENCE, Jon (1992): "Popular Radicalism and the Socialist Revival in Britain", *Journal of British Studies*, 31 (1992), ps. 163-186.

LAZONICK, William (1979): "Industrial Relations and Technical Change: The Case of the Self-acting Mule", *Cambridge Journal of Economics*, 3/3 (1979), ps. 231-262.

LAZONICK, William (1981): "Production Relations, Labor Productivity, and Choice of Technique: British and U.S. Cotton Spinning", *The Journal of Economic History*, 41/3 (1981), ps. 491-516.

LAZONICK, William (1990): *Competitive Advantage on the Shop Floor*, Cambridge (Mass.), Harvard University Press.

LAZONICK, William (1991): *Business organization and the myth of the market economy*, Cambridge, Cambridge University Press.

LEVINE, David (1977): *Family formation in the age of nascent capitalism*, Nova York, Academic Press.

LEVINE, David (1985): "Industrialisation and the proletarian family in England", *Past and Present*, 107 (1985), ps. 168-203.

LIU, Tessie P. (1994): *The weaver's knot. The contradictions of class struggle and family solidarity in Western France, 1750-1914*, Ithaca, Cornell University Press.

LUNA DESCALZO, Margarida (1990): "Nota sobre la topografia mèdica de Sallent del doctor Emili Bové i Piqué (1897)", *Miscel.lània d'Estudis Bagencs*, 7 (1990), ps. 133-142.

LYONS, John S. (1985): "Vertical Integration in the British Cotton Industry, 1825-1850: A Revision", *Journal of Economic History*, 45 (1985), ps. 419-427.

LLONCH CASANOVAS, Montserrat (1994): "Inserción laboral de la inmigración y sistema de reclutamiento de la fábrica textil: Vilassar de Dalt, 1910-1945", *Boletín de la Asociación de Demografía Histórica*, 12/2-3 (1994), ps. 149-161.

LLUCH, Ernest (1988): "La gira triomfal de Cobden per Espanya (1846)", *Recerques*, 21 (1988), ps. 71-90.

LLUCH, Francisco Javier i Pedro VACARISAS (1889): *Tratado teórico-práctico de tejidos. Obra de texto para los alumnos de las Escuelas de Artes y Oficios y de gran utilidad para los fabricantes, directores, contramestres y dibujantes del ramo, por D. ---*, Terrassa, Tipografía de Estrada, Miquel y Compañía.

MacMURRAY, Robert R. (1977): *Technological Change in the American Cotton Spinning Industry, 1790-1836*, Nova York, Arno Press.

MADOZ, Pascual (1845-1850): *Diccionario Geográfico-Estadístico-Histórico de España y sus posesiones de Ultramar*, Madrid, Establecimiento Literario-Tipográfico de P. Madoz y L. Sagasti, 11 volums.

MALUQUER DE MOTES, Jordi (1976): "La estructura del sector algodonero en Cataluña durante la primera etapa de la industrialización (1832-1861)", *Hacienda Pública Española*, 38 (1976), ps. 133-148.

MANJARRÉS, Ramón de (1914): *D. Francisco Xavier Lluch. Judici crític escrit pel Molt Il·lustre Senyor D. ---*, Barcelona, Tip. M. Ramis, Suc. Matheu.

MAÑÉ y FLAQUER, Juan (1856): "Cataluña", a Juan MAÑÉ y FLAQUER (1856): *Colección de artículos*, Barcelona, Imprenta de A. Brusi.

MARGLIN, Stephen A. (1987): "A che servono i padroni? Origini e funzioni della gerarchia nella produzione capitalistica", a David S. LANDES (ed.) (1987): *A che servono i padroni? Le alternative storiche dell' industrializzazione*, Torino, Bollati Boringhieri, ps. 13-59 [edició original en anglès (1976): a André GORZ (1976): *The Divisions of Labour: The Labour Process and Class Struggle in Modern Capitalism*, Londres, ps. 13-54].

MARGLIN, Stephen A. (1987): "Conoscenza e potere", a David S. LANDES (ed.) (1987): *A che servono i padroni? Le alternative storiche dell' industrializzazione*, Torino, Bollati Boringhieri, ps. 60-79 [edició original en anglès (1984): a Frank H. STEPHEN (ed.) (1984): *Firms, Organization and Labour. Approaches to the Economics of Work Organization*, Londres, Macmillan, ps. 146-164].

MARTÍ COLL, Antoni (1967): *Cartes d'un mestre veler (1770-1794)*, Mataró, Caixa d'Estalvis de Mataró.

MARX, Karl (1977): *Capital*, Nova York, Vintage.

McDONOGH, Gary W. (1988): "Ciudades de mujeres: literatura, poder y situación en Barcelona a principios del siglo XX", *Estudios Geográficos*, 191 (1988), ps. 189-208.

MEDICK, Hans (1976): "The proto-industrial family economy: the structural function of household and family during the transition from peasant society to industrial capitalism", *Social History*, 1 (1976), ps. 291-315.

Memoria de la Junta de Comercio de Cataluña relativa al estado de la industria del país y medios de fomentarla (1844), Barcelona, Imprenta de A. Brusi.

Memoria descriptiva redactada por la Comisión Obrera Catalana nombrada para estudiar el estado de las fábricas de hilados y tejidos de algodón en Inglaterra, y su relación con el obrero inglés ocupado en este ramo de la industria de dicha nación en lo que tiene referencia con la organización de las fábricas, con el organismo societario y con

las leyes de trabajo que los mismos disfrutan. Obra de estudio comparativo dedicada a la Federación de las Tres Clases de Vapor y al Fomento del Trabajo Nacional (1889), Barcelona, Establecimiento Tipográfico de Redondo y Xumetra.

Memoria dirigida por la Junta de Fábricas al Exmo. Sr. D. Manuel de la Concha... (1847), Barcelona, Imprenta de El Barcelonés.

MENDELS, Franklin F. (1972): "Proto-industrialization: The First Phase of the Industrialization Process", *Journal of Economic History*, XXXII, ps. 241-261.

MENDELS, Franklin F. (1984): "Des industries rurales a la protoindustrialisation: historique d'un changement de perspective", *Annales E. S. C.*, 39a. 1984/5, ps. 977-1.008.

MIQUEL SERRA, Domènec (1993): "La industrialització a Sant Cugat: algunes consideracions", *Gausac*, 3 (1993), ps. 45-55.

Miscelánea. Boletín de la Asociación Defensora del Trabajo Nacional y de la Clase Obrera (Barcelona) (1849).

MONSERDÀ DE MACIÀ, Dolors (1910): *Conferència donada a les cosidores inscrites al Patronat per a les obreres de l'agulla al inaugurar la primera temporada de treball lo dia 17 de juliol de 1910*, Barcelona [sense peu d'impremta].

MONSERDÀ DE MACIÀ, Dolors (1916): *Tasques socials. Recull d'articles, notes rurals i conferències*, Barcelona, Miquel Parera Llibreter.

MONSERDÀ, Dolors (1972): *La fabricant*, Barcelona, Editorial Selecta [edició original (1904): *La fabricant. Novela de costums barceloninas (1860-1875)*, Barcelona, Llibreria de Francesch Puig].

MONTERO GARCÍA, Feliciano (1980-1981): "La polémica sobre el intervencionismo y la primera legislación obrera en España: 1890-1900", *Revista de Trabajo*, 59 (1980), ps. 119-165, i 60 (1981), ps. 35-91.

MONTGOMERY, David (1979): *Worker's Control in America. Studies in the History of Work, Technology, and Labor Struggles*, Cambridge, Cambridge University Press.

MONTGOMERY, David (1987): *The fall of the house of labor. The workplace, the state, and American labor activism, 1865-1925*, Cambridge / París, Cambridge University Press / Editions de la Maison des Sciences de l'Homme.

MONTGOMERY, David (1995): "Wage Labor, Bondage, and Citizenship in Nineteenth-Century America", *International Labor and Working-Class History*, 48 (1995), ps. 6-27.

MONTGOMERY, James (1835): *The Cotton Spinner's Manual or a Compendium of the Principles of Cotton Spinning*, Glasgow, John Niven.

MORA SITJÀ, Natàlia (1999): *Evolució del poder adquisitiu a Barcelona (1779-1816). Els salaris a les fàbriques d'indianes*, Treball d'iniciació a la recerca, Universitat Pompeu Fabra/ Institut Universitari d'Història Jaume Vicens Vives (Barcelona).

MORENO CLAVERÍAS, Belén (1996): "La diferenciació social pagesa a partir dels inventaris *post mortem*. El Penedès, 1708-1815", *Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics*, VII (1996), ps. 41-54.

NADAL OLLER, Jordi (1975): *El fracaso de la Revolución industrial en España, 1814-1913*, Barcelona, Ariel.

NADAL OLLER, Jordi (1983): "Los Bonaplata: tres generaciones de industriales en la España del siglo XIX", *Revista de Historia Económica*, 1 (1983), ps. 79-95.

NADAL OLLER, Jordi (1985): "Bonaplata, pretext i símbol", a *Catalunya, la fàbrica d'Espanya. Un segle d'industrialització catalana, 1833-1936* (1985), Barcelona, Ajuntament de Barcelona / Generalitat de Catalunya, ps. 21-29.

NADAL OLLER, Jordi (1991): "La indústria cotonera", a Jordi NADAL OLLER (dir.) (1991): *Història econòmica de la Catalunya contemporània. Vol. 3: S. XIX. Indústria, transports i finances*, Barcelona, Enciclopèdia Catalana, ps. 13-85.

NADAL OLLER, Jordi (1991): "La metal·lúrgia", a Jordi NADAL OLLER (dir.) (1991): *Història econòmica de la Catalunya contemporània. Vol. 3: S. XIX. Indústria, transports i finances*, Barcelona, Enciclopèdia Catalana, ps. 159-202.

NADAL, Jordi (1985): "La formació de la indústria moderna", a *Catalunya, la fàbrica d'Espanya. Un segle d'industrialització catalana, 1833-1936* (1985), Barcelona, Ajuntament de Barcelona / Generalitat de Catalunya, ps. 43-113.

NADAL, Jordi (1995): *El factor humà en el retard econòmic espanyol. El debat entre els historiadors* (Universitat de Barcelona. Inauguració del curs acadèmic 1995-1996), Barcelona, Publicacions de la Universitat de Barcelona.

NADAL, Jordi i Xavier TAFUNELL (1992): *Sant Martí de Provençals, pulmó industrial de Barcelona (1847-1992)*, Barcelona, Columna.

NELSON, Daniel (1995): *Managers & Workers. Origins of the Twentieth-Century Factory System in the United States, 1880-1920*, Madison, The University of Wisconsin Press [1a. edició: (1975), Madison, The University of Wisconsin Press].

NICOLAU NOS, Roser (1983): *Trabajo asalariado, formación y constitución de la familia. La demanda de trabajo de la Colonia textil Sedó y los comportamientos demográficos de su población, 1850-1930*, Tesina de Llicenciatura, Universitat Autònoma de Barcelona.

OGILVIE, Sheilagh C. (1990): "Women and proto-industrialisation in a corporate society: Württemberg woollen weaving, 1590-1760", a Pat HUDSON i W. R. LEE (eds.) (1990): *Women's work and the family economy in historical perspective*, Manchester, Manchester University Press, ps. 76-103.

OLIVERAS SAMITIER, Josep (1985): *Desenvolupament industrial i evolució urbana a Manresa (1800-1870)*, Manresa, Caixa d'Estalvis de Manresa.

OLLÉ ROMEU, Josep M. (1973): *El moviment obrer a Catalunya, 1840/1843. Textos i documents*, Barcelona, Editorial Nova Terra.

ORELLANA, Francisco José (1860): *Reseña completa descriptiva y crítica de la Exposición Industrial y Artística de productos del Principado de Cataluña, improvisada en Barcelona para obsequiar a S. M. la Reina Doña Isabel II y a su Real Familia*, Barcelona, J. Jepús.

PADRÓ MARGÓ, Josep (1995): "Fundació i inicis de la Colònia Güell", a Àngel CALVO (ed.) (1995): *El pas de la societat agrària a industrial al Baix Llobregat. Agricultura intensiva i industrialització*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat/Centre d'Estudis Comarcals del Baix Llobregat, ps. 537-602.

PALACIO MORENA, Juan Ignacio (1988): *La institucionalización de la reforma social en España, 1883-1924: la Comisión y el Instituto de Reformas Sociales*, Madrid, Ministerio de Trabajo y Seguridad Social.

PALOMAS, Joan i Montserrat BRAVO (1992): "Víctor Balaguer, la diputació catalana i la lluita pel proteccionisme (1881-1890)", *Recerques*, 25 (1992), ps. 31-52.

PALLEJÀ VENDRELL, Ramon (1935): *Crònica de Reus (Memòries d'un septuagenari) 1868-1873*, Reus, Llibreria Nacional i Estrangera.

PFISTER, Ulrich (1996): "Proto-industrialization in Switzerland", a Sheilagh OGILVIE i Markus CERMAN (eds.) (1996): *European proto-industrialization*, Cambridge, Cambridge University Press, ps. 137-154.

PRAT DE LA RIBA, Enrique (1898): *Ley Jurídica de la Industria. Estudio de filosofía jurídica seguido de bases para la formación de un Código Industrial*, Barcelona, Librería de Penella y Bosch.

Prud'hommes [Les] XIXe-XXe siècle" (1987), *Le Mouvement Social*, 141 (Octubre-Desembre 1987), ps. 3-148.

PRUDE, Jonathan (1983): *The coming of industrial order. Town and factory life in rural Massachusetts, 1810-1860*, Cambridge, Cambridge University Press.

QUATAERT, Jean H. (1995): "Survival Strategies in a Saxon Textile District during the Early Phases of Industrialization, 1780-1860", a Daryl M. HAFTER (ed.) (1995): *European Women and Preindustrial Craft*, Bloomington / Indianapolis, Indiana University Press, ps. 153-178.

RANDALL, Adrian J. (1991): *Before the Luddites. Custom, community and machinery in the English woollen industry, 1776-1809*, Cambridge, Cambridge University Press.

REDDY, William M. (1984): *The rise of market culture. The textile trade and French society, 1750-1900*, Cambridge / París, Cambridge University Press / Editions de la Maison des Sciences de l'Homme.

Reglamento para la Sociedad Cooperativa de Maestros Mayordomos y Submayordomos del Arte de Tejer en Telares Mecánicos titulada El Fomento de la Industria de los Telares Mecánicos (1875), Gràcia [sense peu d'impremta].

Reglamento para las fábricas de hilados, tejidos y estampados de algodón y ramos auxiliares de esta fabricación en Cataluña (1842), Barcelona, Imprenta de Francisco Garriga.

REGUANT, Josep (1997): *Súria. Història en imatges, 1894-1975*, Manresa, Angle Editorial / Centre d'Estudis del Bages.

Reus en el bolsillo, o sean, sus costumbres, usos antiguos y modernos, fiestas políticas, religiosas y domésticas, anticuallas y efemérides; por B. (1851), Reus, A. Camí & J. Arnavat.

Revista Barcelonesa (Barcelona) (1847)

REYNOLDS, Jack (1983): *The Great Paternalist. Titus Salt and the Growth of Nineteenth-Century Bradford*, Nova York, Saint Martin's Press.

RIERA y BERTRÁN, Joaquín (1882): "Lecturas que más convienen al obrero para formarse como hombre y como ciudadano. Disertación leída por D. ---, en sesión de 14 de Febrero de 1879, dedicada a la clase trabajadora", *Boletín del Ateneo Barcelonés*, 12 (Abril-Maig-Juny 1882), ps. 313-336.

RIQUER, Borja de (1981): "El conservadorisme polític català: del fracàs del moderantisme al desencís de la Restauració", *Recerques*, 11 (1980), ps. 29-80.

RISQUES CORBELLA, Manel (1980): "La insurrecció de Barcelona pel novembre de 1842", *Recerques*, 10 (1980).

RISQUES CORBELLA, Manel (1995): *El govern civil de Barcelona al segle XIX*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

ROCA y GALÉS, José (1876): *Un obrero en Fairmount Park. Revista crítica industrial de la Exposición de Filadelfia, por D. ---, individuo de la sección de estudios de la Comisaría Regia, nombrado a propuesta de la Junta Directiva del Fomento de la Producción Nacional*, Barcelona, Establecimiento Tipográfico de Leopoldo Doménech.

ROCA y ROCA, José (1879): *La familia obrera. Conferencia dada en el Ateneo Barcelonés el domingo 2 de Febrero de 1879 por Don ---*, Barcelona [sense peu d'impremta].

ROMERO MARÍN, Juanjo (1994): *El mundo del trabajo cualificado durante la crisis del Antiguo Régimen. Barcelona: 1814-1836*, Treball d'Investigació de doctorat inèdit, Universitat de Barcelona (Barcelona).

RONQUILLO, José Oriol (1851-1857): *Diccionario de materia mercantil, industrial y agrícola, que contiene la indicación, la descripción y los usos de todas las mercancías*, Barcelona, Imprenta de Agustín Gaspar / Imprenta de José Tauló, 4 volums.

ROSÉS VENDOIRO, Juan Ramón (1997): "La integración vertical en el sector algodonero catalán, 1832-1861", a Santiago LÓPEZ GARCÍA i Jesús Ma. VALDALISO (eds.) (1997): *¿Que inventen ellos? Tecnología, empresa y cambio económico en la España contemporánea*, Madrid, Alianza Editorial.

RUDE, Fernand (1969): *L'insurrection lyonnaise de novembre 1831. Le mouvement ouvrier à Lyon de 1827-1832*, París, Éditions Anthropos.

SABEL, Charles F. i Jonathan ZEITLIN (1985): "Historical alternatives to mass production: politics, markets and technology in XIXth. century industrialization", *Past & Present*, 108 (1985), ps. 133-176.

SALES, Núria (1991): *Mules, ramblers i fires (Segles XVIII i XIX)*, Reus, Edicions del Centre de Lectura.

SALLARÉS y PLA, Juan (1890): *Las ocho horas. Algo sobre la cuestión obrera*, Barcelona, Librería de Luís Niubó.

SALLARÉS y PLA, Juan (1892): *El trabajo de las mujeres y de los niños. Estudio sobre sus condiciones actuales*, Sabadell, Establecimiento Tipográfico de A. Vives.

SÁNCHEZ AGUSTÍ, Ferran (1992): "Sallent: obrers, laics i llibertaris a finals del segle dinou", a *Catalunya i la Restauració, 1875-1923. Congrés Internacional d'Història (Manresa, 1992)*, Manresa, Centre d'Estudis del Bages, ps. 325-332.

SÁNCHEZ SUÁREZ, Alexandre (1987): "Los inicios del asociacionismo empresarial en España: la Real Compañía de Hilados de Algodón de Barcelona, 1772-1820", *Hacienda Pública Española*, 108/109 (1987), ps. 253-268.

SÁNCHEZ SUÁREZ, Alexandre (1987): *Los fabricantes de algodón de Barcelona, 1772-1839*, Tesi Doctoral, Universitat de Barcelona, 3 volums.

SÁNCHEZ SUÁREZ, Alexandre (1989): "Entre el tradicionalismo manufacturero y la modernización industrial. El Cuerpo de Fabricantes de Tejidos e Hilados de Algodón de Barcelona, 1799-1819", *Estudis d'Història Econòmica*, 1989/1, ps. 71-88.

SÁNCHEZ SUÁREZ, Alexandre (1989): "L'estructura comercial d'una fàbrica d'indianes barcelonina: Joan Rull i Cia. (1790-1821)", *Recerques*, 22 (1989), ps. 9-24.

SÁNCHEZ SUÁREZ, Alexandre (1989): "La era de la manufactura algodònica en Barcelona, 1736-1839", *Estudios de Historia Social*, 48/49 (1989), ps. 65-113.

SÁNCHEZ SUÁREZ, Alexandre (ed.) (1990): *Protecció, ordre i llibertat. El pensament i la política econòmica de la Comissió de Fàbriques de Barcelona (1820-1840)*, Barcelona, Editorial Alta Fulla.

SANROMÁ, Joaquín María (1876): *Política del taller*, Madrid, Imprenta de V. Saiz.

SARASÚA, Carmen (1994): *Criados, nodrizas y amos. El servicio doméstico en la formación del mercado de trabajo madrileño, 1758-1868*, Madrid, Siglo XXI de España Editores.

SARD, Andrés de (1884): *Comparación entre el actual estado de desarrollo de la industria algodònica en Inglaterra y el de la propia industria en España. Trabajo leído por su autor D. --- ante las Juntas Directiva y Consultiva del Instituto de Fomento del Trabajo Nacional de Barcelona el día 20 de Noviembre de 1884*, Barcelona, Imprenta de Jaime Jepús.

SAXONHOUSE, Gary i Gavin WRIGHT (1984): "Two Forms of Cheap Labor in Textile History", *Research in Economic History. Suppl. 3: Technique, Spirit, and Form in the Making of the Modern Economies: Essays in Honor of William N. Parker* (1984), ps. 3-31.

SAYRÓ, Esteban (1842): *Industria algodonera de Cataluña*, Madrid, Imprenta Nacional.

SCOTT, R. (1846): *Scott's Practical Cotton Spinner and Manufacturer, or Managers', Overlookers' and Mechanics' Companion*, Londres, Simpkin, Marshall & Co...

SCRANTON, Philip (1984): "Varieties of Paternalism: Industrial Structures and the Social Relations of Production in American Textiles", *American Quarterly*, 36/2 (1984), ps. 235-257.

SCRANTON, Philip (1991): "ISAAC COHEN, *American Management and British Labor: A Comparative Study of Cotton Spinning Industry...*" [ressenya], *American Historical Review*, 96/4 (1991), ps. 1.165-1.166.

SCHREMMER, Eckart (1981): "Proto-industrialisation: a step towards industrialisation?" *Journal of European Economic History*, 10/3 (1981), ps. 653-670.

SECCOMBE, Wally (1986): "Patriarchy Stabilized: The Construction of the Male Breadwinner Wage Norm in the Nineteenth-Century Britain", *Social History*, 11 (1986), ps. 53-76.

SEGURA MAS, Antoni (1987): "La *Relación...* de Vicente de Frígola de 1824: el Bages", *Miscel·lània d'Estudis Bagençs*, 5 (1987), ps. 171-187.

SEGURA MAS, Antoni (1991a): "La seda a Catalunya", a VV. AA. (1991): *El món de la seda i Catalunya*, Terrassa, Museu Tèxtil / Diputació de Barcelona, ps. 149-168.

SEGURA MAS, Antoni (1991b): "La indústria de la seda a Mataró", a VV. AA. (1991): *El món de la seda i Catalunya*, Terrassa, Museu Tèxtil / Diputació de Barcelona, ps. 225-250.

SERRA SALA, Joan M. (1987): "Balsareny", a Llorenç FERRER ALÒS (coord.) (1987): *Història del Bages*, Manresa, Parcir Edicions, vol. I, ps. 137-156.

SEWELL Jr., William H. (1980): *Work and revolution in France. The language of labor from the old regime to 1848*, Cambridge, Cambridge University Press [hi ha traducció castellana (1992): Madrid, Taurus Ediciones].

SHERIDAN Jr., George J. (1984): "Family and enterprise in the silk shops of Lyon: the place of labor in the domestic weaving economy, 1840-1870", *Research in Economic History. Suppl. 3: Technique, Spirit, and Form in the Making of the Modern Economies: Essays in Honor of William N. Parker* (1984), ps. 33-60.

SMITH, Àngel (1995): "La guerra de las continuas. Cambio tecnológico y estrategias sindicales en la industria algodonera catalana, 1889-1914", *Sociología del Trabajo*, 24 (1995), ps. 121-151.

Sociedad de Tejedores de Velos. Reglamento para la planta y régimen de la Sociedad de Socorros Mutuos de Tejedores de Velos (s. d. [1862]) [sense peu d'impremta].

SOLÀ MONTSERRAT, Roser (1997): *L'Institut Industrial de Catalunya i l'associacionisme industrial des de 1820 a 1854*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

SOLÀ PARERA, Àngels (1977): *L'elit barcelonina a mitjan segle XIX*, Tesi Doctoral, Universitat de Barcelona, 2 volums.

SOLÀ PARERA, Àngels (1991): "La indústria sedera a Barcelona al segle XIX", a VV. AA. (1991): *El món de la seda i Catalunya*, Terrassa, Museu Tèxtil / Diputació de Barcelona, ps. 251-275.

SOLÀ PARERA, Àngels (1991): "Sobre fàbriques, fabricants i socis. Puntualitzacions a partir del cas de la industrialització de Rubí", *Arraona*, 9 (1991), ps. 51-65.

SOLÀ PARERA, Àngels (1997): "Màquines tèxtils i lexicografia en la història de la llengua catalana. Notes entorn de la denominació de les primeres màquines de filar cotó a Catalunya (1786-1860)", *Miscel·lània d'Estudis Bagencs*, 10 (1997), ps. 151-186.

SOLÀ, Fortià (1920): *Història de Sallent*, Vic, Impr. de Lluçia Anglada.

SOLER y VILABELLA, Ramon N. (1911): *Ensaig sobre la màquina catalana de filar cotó coneguda per Bergadana o Maxerina*, Barcelona, J. Horta impresor.

SORIANO FUERTES, Mariano (1865): *Memoria sobre las sociedades corales en España, dedicada a la Real Academia Española de Arqueología y Geografía del Príncipe Alfonso, por el socio corresponsal de la misma D. ---*, Barcelona, Establecimiento Tipográfico de D. Narciso Ramírez y Rialp.

STANSELL, Christine (1987): *City of Women. Sex and Class in New York, 1789-1860*, Urbana / Chicago, University of Illinois Press.

Tarifa presentada por las Comisiones de Fabricantes y Operarios de Cutíes mecánicos y a mano y adoptada por este Jurado Mixto, hechas las ampliaciones convenientes, en la Junta celebrada en 8 de Octubre de 1879 (1879), Barcelona.

TELLO ARAGAY, Enric (1987): "La filatura domèstica del cotó a l'interior de Catalunya. L'exemple de la Segarra, 1770-1824", *Estudis d'Història Econòmica*, 1987/1, ps. 93-106.

TELLO ARAGAY, Enric (1990): "Vendre per pagar. La comercialització forçada a l'Urgell i a la Segarra al final del segle XVIII", *Recerques*, 23 (1990), ps. 141-160.

TELLO ARAGAY, Enric (1995): *Cervera i la Segarra al segle XVIII. En els orígens d'una Catalunya pobra, 1700-1860*, Lleida, Pagès editors.

TEMIN, Peter (1988): "Product Quality and Vertical Integration in the Early Cotton Textile Industry", *The Journal of Economic History*, 48/4 (1988), ps. 891-907.

TERMES, Josep (1965): *Anarquismo y sindicalismo en España. La Primera Internacional (1864-1881)*, Barcelona, Crítica [reedició de 2000].

TERMES, Josep (1972): *Anarquismo y sindicalismo en España. La Primera Internacional (1864-1881)*, Barcelona, Ariel.

TERRADAS SABORIT, Ignasi (1979): *Les colònies industrials. Un estudi entorn del cas de l'Ametlla de Merola*, Barcelona, Editorial Laia [hi ha una 2a. edició, revisada i ampliada (1994): *La qüestió de les colònies industrials. L'exemple de l'Ametlla de Merola*, Manresa, Centre d'Estudis del Bages / Àmbit de Recerques del Berguedà].

THOMPSON, E. P. (1989): *La formación de la clase obrera en Inglaterra*, Barcelona, Crítica, 2 volums [edició original en anglès (1963): Londres, Victor Gollancz].

THOMPSON, E. P. (1995): "La economía "moral" de la multitud en la Inglaterra del siglo XVIII" [edició original en anglès (1971): *Past and Present*, 50 (1971)], a E. P. THOMPSON (1995): *Costumbres en común*, Barcelona, Crítica, ps. 213-293 [edició original en anglès (1991): Londres, The Merlin Press].

THOMPSON, E. P. (1995): "La economía moral revisada", a E. P. THOMPSON (1995): *Costumbres en común*, Barcelona, Crítica, ps. 294-394 [edició original en anglès (1991): Londres, The Merlin Press].

THOMPSON, Noel W. (1984): *The people's science. The popular political economy of exploitation and crisis 1816-34*, Cambridge, Cambridge University Press.

THOMSON, James (1994): *Els orígens de la industrialització a Catalunya. El cotó a Barcelona (1728-1832)*, Barcelona, Edicions 62 [edició original en anglès (1992): Cambridge, Cambridge University Press].

TOMÀS CABOT, Josep (1985): "Notes sobre la Manresa del Bienni Progressista (1854-1856)", *Miscel·lània d'Estudis Bagençs*, 4 (1985), ps. 195-208.

TOMLINS, Christopher (1993): *Law, Labor and Ideology in the Early American Republic*, Cambridge, Cambridge University Press.

TOMLINS, Christopher (1995): "Subordination, Authority, Law: Subjects in Labor History", *International Labor and Working-Class History*, 47 (1995), ps. 56-90.

TORRAS ELIAS, Jaume (1981): "Estructura de la indústria pre-capitalista. La draperia", *Recerques*, 11 (1981), ps. 7-28.

TORRAS ELIAS, Jaume (1984): "Especialización agrícola e industria rural en Cataluña en el siglo XVIII", *Revista de Historia Económica*, 1984/3, ps. 113-127.

TORRAS ELIAS, Jaume (1987): "Fabricants sense fàbrica. Estudi d'una empresa llanera d'Igualada (1726-1765)", *Recerques*, 19 (1987), ps. 145-160.

TORRAS ELIAS, Jaume (1994): "L'economia catalana abans del 1800. Un esquema", a Jordi NADAL OLLER (1994): *Història econòmica de la Catalunya contemporània. Vol. 1: S. XIX. La formació d'una societat industrial*, Barcelona, Enciclopèdia Catalana, ps. 13-38.

TORRAS ELIAS, Jaume (1995): "Redes comerciales y auge textil en la España del siglo XVIII", a Maxine BERG (ed.) (1995): *Mercados y manufacturas en Europa*, Barcelona, Crítica, ps. 111-132 [edició original en anglès (1991): Londres, Routledge].

TORRAS RIBÉ, Josep Maria (1987-1991): *Història de les comarques de Catalunya. Anoia*, Manresa, Ed. Parcir, 2 volums.

TORRAS RIBÉ, Josep Maria (1993): *La comarca de l'Anoia a finals del segle XVIII. Els "Qüestionaris" de Francisco de Zamora i altres descripcions (1770-1797)*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

TRESSERRA, Ceferino (1855): *Porvenir de las asociaciones de la clase obrera. Origen y estado actual de la cuestión del trabajo en Cataluña*, Barcelona, Imprenta de Narciso Ramírez.

TSURUMI, E. Patricia (1990): *Factory Girls. Women in the Thread Mills of Meiji Japan*, Princeton, Princeton University Press.

URE, Andrew (1835): *The Philosophy of Manufactures, or an Exposition of the Scientific, Moral and Commercial Economy of the Factory System in Great Britain*, Londres, Knight.

VALLS JUNYENT, Francesc (1996): *La dinàmica del canvi agrari a la Catalunya interior. L'Anoia, 1720-1860*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

VALLVERDÚ MARTÍ, Robert (1989): *El suport de la Milícia Nacional a la revolució burgesa a Reus (1793-1876)*, Reus, Associació d'Estudis Reusencs, 1989, 2 volums.

VEYRASSAT, Béatrice (1982): *Négociants et fabricants dans l'industrie cotonnière suisse, 1760-1840. Aux origines financières de l'industrialisation*, Lausanne, Editions Payot.

VICENS VIVES, Jaume i Montserrat LLORENS [1958]/(1980): *Industrials i Polítics (Segle XIX)*, Barcelona, Editorial Vicens-Vives.

VICENTE, Marta V. (1998): *Artisan Families and Industrialization: the Case of the Sirés Cotton Factory, Barcelona 1770-1816*, Tesi Doctoral, Johns Hopkins University (Baltimore, Maryland).

VICENTE, Marta V. (2000): "Artisans and Work in a Barcelona Cotton Factory (1770-1816)", *International Review of Social History*, 45 (2000), ps. 1-23.

Vida política y parlamentaria del Exmo. Sr. D. Víctor Balaguer, diputado a Cortes por Villanueva y Geltrú. Obra publicada y recopilada por el Comité Constitucional de dicha Villa (1880), Vilanova i la Geltrú, Establecimiento Tipográfico de José A. Milá.

VILÀ i RODELLAS, Joan (1918): "Els menors d'edat en les fàbriques i tallers", *Vida Sallentina* (Sallent), 2 (1918).

VILAR, Pierre (1964-1968): *Catalunya dins l'Espanya moderna*, Barcelona, Edicions 62, 4 volums [edició original en francès (1962): París, SEVPEN, 3 volums].

VILAR, Pierre (1974): "La Catalunya industrial: reflexions sobre una arrencada i sobre un destí", *Recerques*, 3 (1974), ps. 7-22.

VILLERMÉ, Louis René (1840): *Tableau de l'état physique et moral des ouvriers employés dans les manufactures de coton, de laine et de soie*, París, Jules Renouard et Cie. Libraires, 2 volums.

VIOLANT i SIMORRA, Ramon (1934): *Elaboració del cànem i de la llana al Pallars*, Igualada [sense peu editorial].

VIOLANT i SIMORRA, Ramon (1990): *Etnografia de Reus i la seva comarca. El Camp, la Conca de Barberà i el Priorat*, Barcelona, Editorial Alta Fulla [1a. edició (1955): Reus, Asociación de Estudios Reusenses].

VON TUNZELMANN, G. N. (1978): *Steam Power and British Industrialization to 1860*, Oxford, Oxford University Press.

VOSS, Kim (1993): *The Making of American Exceptionalism. The Knights of Labor and Class Formation in the Nineteenth Century*, Ithaca, Cornell University Press.

WALTON, John K. (1989): "Proto-industrialisation and the first industrial revolution: the case of Lancashire", a Pat HUDSON (ed.) (1989): *Regions and industries. A perspective on the industrial revolution in Britain*, Cambridge, Cambridge University Press, ps. 41-68.

WHITE, Joseph L. (1982): "Lancashire Cotton Textiles", a Chris WRIGLEY (ed.) (1982): *A History of British Industrial Relations, 1875-1914*, Brighton, The Harvester Press, ps. 209-229.

WILENTZ, Sean *et al.* (1984-1985): "Against Exceptionalism: Class Consciousness and the American Labor Movement...", *International Labor and Working Class History*, 26 (1984), ps. 1-36; 27 (1985), ps. 35-38; 28 (1985), ps. 46-55.

YOUNG, Arthur [1794]/(1993): *Viatge a Catalunya*, Tremp, Garsineu Edicions [edició original en anglès (1794): Londres].

